

ЦРНОГОРАЦ.

НЕЋЕЉНИ ПОЛИТИЧКИ ЛИСТ.

БРОЈ 36.

На Цетињу у Суботу 2. Октобра 1871.

ГОДИНА I.

ЦРНОГОРАЦ излази један пут неђељом. Стаје: за ЦРНУ ГОРУ и АУСТРО-УГАРСКУ год. ф. 6; по год. 3; четврт год. ф. 1. 50. н.; — За СРБИЈУ год. ф. 7; по год. ф. 3. 50. н.; четврт год. ф. 1. 75. н. — За све друге земље год. ф. 8; по год. ф. 4; четврт год. ф. 2. — За огласе плаћа се за ред 5 новчића. — Дописи, предлази и све наручбине шиљу се уредништву на Цетиње преко г. Петра Рамадановића у Котору.

МИ И ТУРЦИ.

Како је Српство подијелено на четворо сваки тај дио нашега народа има мимо опште своје особите околности. Наша је дужност да их притимо, да о њима говоримо и то све са једином и постојаном тежњом на боље. И ми вршимо ту дужност своју како смо најбоље могли подижући глас свој при свакој појави ма на којој страни народа нашега и наше једноплемене браће. Но најчешће се бависмо с нашијем пароднијем положајем у којем смо данас, и с онијем који би ваљало да заузмемо и то што прије и што потпуније. Бавећи се тијем предметом наравно да смо се скоро увијек држали Турске, јер је с њом најчвршће склопано кретање наше. Борба против незгода и непријатеља нашијех у појединијем крајевима српскијем ако је успјешна, само олакшава живот оној браћи, а главној цели њиховој или их и не води, или води, али спором и посредно. За постигнуће наше главне, опште цели потребна је борба општа, заједничка и против општијех заједничкијех непријатеља. Од тих наравно, да је Турска на првоме мјесту, јер је она подјармила највећи дио народа нашега.

Ми нијесмо од онијех, који безусловно усвајају народну пословицу: „Док једном не смрне другом не може да сване“, али према Турској ми признајемо потпуно истину те изреке народнога искуства. Нашем је народу смркло када је турском свануло, и сада ако хоћемо да сваке и нама послје петстогодишња мрака Турској мора смркнути. Друге помоћи нема, а када би било, нама би доста све једно било, ако ће се Турска до пропасти свијета сунчати на сунцу среће своје — само даље од наше куће.

Због тих срашенијех одмостаја нашијех с Турцима дакле повраћамо се ми тако често с говором о нама према Турској, па због тога ево и опет хоћемо о истој ствари да говоримо потпуније још новијем побудама.

Свакојем од нас биће позната она мњења, која држе да се одношаји нашега народа и другијех подјармљенијех Хришћана према Турској могу тако уредити, да будемо задовољни и ми и да Турска постоји и даље, и то још — у реду најприједнијех држава. Ми смо баш у пошљедњем броју говорили ушлед промјене великога вежира о немогућности преустројства турскога царства. Разлоге мишљења нашега оснивамо на тој околности, што је турска држава склопљена насиљем из различнијех народа, и што се исти народи најсуровијем насиљем држе и данас у ропству, и напошљедку — што је најглавније — што исти народи хоће да се ослободе из тога ропства, што хоће своју слободу, своју независност, своје сједињење са већ слободном браћом својом, а не траже, нити могу нити смију тражити какве олакшице у лажној самоуправи, цовластицама и т. д. у Турској. Та Аустро-Угарској проричу сами њени држављани жалостан свршетак због тога, што је сачињавају различне народности, којијех владајућа никако не може задовољити, па како Турској да се може боља срећа замислити, Турској, која и непокушава, да тако исто бар заваркивањем својијех народа продужи себи живот, него их гњечи истијем начином и у истој мјери данас као и онда, кад их је подјармила!

Као што смо прошли пут казали, ми не можемо ни за часак посумњати да све овој није добро познато и Турској и њезинијем пријатељима. Но ми би рекли, да се заступници интереса Турске и њезина опстанка у двоје уздају. Прво, да ће моћи за времена ако не упропастити, а оно ослабити или препречити оне, који су позвани да Хришћане у Турској ослободе и тијем опстанак ма сужене Турске осигурати и онда — друго, да ће се Турска умјети удеснијом, човјечијом владом одржати у колу својијех заштитница.

Што се тиче онога првога ми се ни за један часак и ни најмање не бојимо, јер када би они у томе успјели, то би значило нашу извјесну пропаст, а ми не само да осјећамо да смо за живот, него и поуздано знамо, да имамо толико снаге, да можемо сложити свди тамав непријатељски покушај. Друго поуздање, баш када би и могло постојати, отпада при свој одаљности нашега народа.

Да Турска није у стању другчије владати са својијем народима, него што данас влада, за то нећемо тражити доказа у њезиној дивљој природи, него у једном стању, који је знан у Турској од више година.

Ми смо више пута наглашавали у овом листу, а то смо налазили и у другијем нашијем листовима, да је у пошљедње вријеме настао у Турској већи зулум него икада. Велике и честе пажевине и краће и најгрознија и безбројна убијства — то су једини гласови, који нам долазе од наше тужне браће. Турска је, од кад је знамо у Јевропи, увијек била земља најразузданијих злочинства. А што су сада зулуми превршили мјеру и управо постали несношљиви, томе је узрок новији корок саме владе у чему се ваљда угледала на своје цивилизоване заштитнике. Тај је узрок поништење бивнијех неограниченијех спахија и постављање свога аскера по провинцијама. Док је раја робовала појединијем спахијама, она је била истина у терету као и данас, али са животом била је много сигурнија, прије када би Турчин убио Хришћанина, спахија којем је они Хришћанин робовао осветио би га над онијем Турчином. Саме спахије заштићаваху сваки своју рају и то им је било више него сви турски судови. Но порта је увидила у том опасност за цијелокупност Турске, те је преко хришћанскога крвника Омер-паше поништила и ту пошљедњу жалосну заштиту рајину. Старо племство српско у лицима потурица ага и спахија паде са свијем под лукавијем умисљајем Омеровијем. А порта да покаже Јевропи, како умје и она са сувренијем напредком корачати, уведе судове, „да правично суде без разлике свијема поданицима турскијем,“ и постави на све стране војничке посаде, „да одржавају ред и мир.“ Међутијем и једно и друго бјеше само на пропаст јаднијех Хришћана. У турскијем судовима Хришћанин није могао никада наћи правце, јер је раја крива и што је жива, а у самој кануни стоји, вели турски судија, да се Хришћанину не може вјеровати. А низам царски не само што није одржавао ред и мир, него је био као и данас стални нарушач обојега, чинио је и чини свака злочинства и помаже турскијем зулумчарима, да се раја што већма угњете.

И због тога дакле, што је раја остала без сваке заштите и што јој живот висе о коњу пред судовима и низомом тако исто као и у кући, на улици или у пољу, због тога су се у Турској злочинства умножила данас и постала већа и чешћа него икада. Баш ови данашњи лист наш пун је најгрознијих догађаја и то нас управо и побуди, да и опет проговоримо о жалосном стању наше браће у Турској.

Из свега што смо овђе сада и до сада говорили и што наш народ одавно зна, јасно је да она браћа наша не само немају никаква боља изгледа, него да иду, нагло својој извјесној и коначној пропасти, ако им се што прије не помогне. Помоћ је та у њиховом ослобођењу и сједињењу с нама.

Но како да их ослободимо? Они сами не могу никако устати јер су до сада то чинили њеколико пута, па пошто су били десетковани, морали су опет сагнути врат у јарам.

Ми смо о начину ослобођења недавно говорили и то је један српски лист прихватио, а једноме другом дало је то опет повода да у дугачкоме одговору побија разлоге наше. Ми се за то повраћамо на ту ствар, да је поновимо и јасније кажемо.

Наша браћа у Босни, Херцеговини и т. д. не могу сама са успјехом устати за своје ослобођење. Устанак њихов мора бити у свези са нашијем прегнућем, са прегнућем онијех Срба, који су данас већ слободни и у бољем стању. Али да се за тијем неби дуго чекало, јер сваки час оклијевања доноси нам ненакнадљиву штету, да прегнуће наше неби слабило због непоуздања у себе, због некаквијех околности, треба сав народ наш да сведе све своје мисли на једну, на мисао ослобођења и уједињења народнога, и да тој мисли принесе сву снагу и све имање своје.

Оном приликом, коју смо најпријед поменули, т. ј. када смо говорили о томе, извјесни лист казао је, да су то празне ријечи, јер, рече, да пас већ сваки Србин жели ослобођење и уједињење. Али не оно, него је ово празна ријеч. Не жели Србин своје ослобођење тек од данас, нити је то нова мисао, која се у њему данас пробудила. Одмах сјутра дан, пошто је изгубио своју слободу, он је зажелио да се опет ослободи. Али у тој жељи прођоше ето вијекови и он се још неослободи, он још једнако робује.

Није дакле само жеља, што ми кажемо да треба пробудити у нашем народу, него свијест и то таква свијест, да се сваки Србин осјећа дужан радити за што скорије ослобођење и уједињење пародно и то са свијема сретствима с којијема располаже. Ми мислимо, да нема тога Србина, који не каже: кад дође тај час, ја ћу учинити што могу. Али ко ће створити тај час? Раја не може, ко би хтјео не може, а ко би могао устеже се овако исто као и онај који би заман хтјео, као и раја, која на жалост не може. А за што? Сви због бојазни од споља и због непоуздања у себе. А кад би наш народ на свијема странама показао данас, да је одушевљен само једном мишљу за ослобођење и уједињење своје и да је готов да положи за то и снагу и имање своје — и онај страх и ово непоуздање

пало би истог часа. Сам народ дакле својом готовошћу ваља да створи тај час!

Радио дакле свијем силама, да таков знак живота покаже народ наш, па је онда готова сва спрема за ослобођење народно. Онда изговора ни оклијевања више неће бити, онда ће моћи и она који хоће и неће бити онога који неће.

ХРВАТСКА НАРОДНА СТРАНКА

издава је ушљед одгођења сабора овај проглас на народ, који у цијелости онђе саопштавамо због његове важности и будућега развитка ствари у троједници:

„Сабор краљевине Далмације, и Хрватске и Славоније, прије четири године изабран и почетком ове године затворен, склопио је у име троједне краљевине, а без суђеловања већега дијела нашега народа с краљевином Угарском такозвану нагоду, по којој се краљевина Далмација, Хрватска и Славонија у најглавнијих и најживотнијих пословних државних, т. ј. у пословних новца и крви, пословних цестах и луках, а такођер у пословних промета и трговине, несамо на копну него и на мору подвргава одлучујућему упливу и безпривизној вољи сабора угарскога и владе угарске, а у осталих пословних од мање важности оставља одређивању свога властитога сабора и властите своје домаће владе, којој и пак несмије главом бити именован нитко него онај, кога круни прецоручи неодговорни сабору хрватскому предједник министарства угарскога.

Одмах после то, већ у свом корену чудно бодујуће и патрале пагоде, у многих точках већ сада повријеђене, а гледе териториалнога обсега, особито у погледу Далмације неизпуњене, створио је поменути сабор надахнућем тадашњега бана:

године 1868. закон о осушењу лоњскога поља, који, ако и јест дотичному подхвату друштву можда доноси какову корист, осим прикорних одрићах пред петрињским судом, није до сада доноси плода никаквога;

године 1869. законом о утемељењу свеучилишта у Загребу, који је све до сад остао неизведен; затим:

законе о устројству такозване аутономне земаљске владе којој на челу у смислу гори поменуте пагоде стоји бан, препоручен од првога министра угарскога; најпосле:

године 1870. законе о задругах и об урбарском уређењу, а тако исто и законе об уређењу обинах и трговинах и об устројству жупанијах, о којих законих тежко је веома расудити, да ли су они први погубији и штетнији за материјални и социјални положај сељанах или ови други теготији за политичку и грађанску слободу држављанах.

Течајем ове пагодбеле ере створени на заједничком угарско-хрватском сабору у Пешти и у делегацијах аустро-угарских закона, којима су памети и порези несамо крви него и новца, ако и јесу реалном потребом оправдани, у истину ипак знатно повећани.

Осим овога многочланаго назови-уставнога апарата, који је за Хрватску буд непосредно буд посредно а највећма без њезина одлучујућега улива закона стварао, настојао је државни министар рата у договору с првим савјетником крме угарске, путем отворено абсоутним, без свакога утицаја једино надлежнога сабора троједне краљевине, уредити и на нов посве темељ поставити одношаје Краљевине хрватско-славонске, дијелећи њезин територијални обсега и подмећућ под руке ерара угарскога наравно њезино највеће богатство, њезине шуме.

Није наша намјера потанко разглабати поједине законе створене у прошлом сабору, ну неможемо одољети родољубивому нагону својега срца, а да између свих тежких валах, које смо у обће напоменули, некоја овђе посебице неизтакнемо.

Закон о задругах прекомјернији у њем дозвољеним диобами и својим у безграничну давност натраг засизајућим дјеловањем затире до краја све редном васколики сеоски пук у провинцијално ове краљевине, а задаћа би сабора била, жалостному стању тому крај учинити.

Закон об одношајих урбарских, т. ј. о шумах наших погубан је и штетан мал не исто тако за вас сеоски пук у провинцијалу, највећма у Славонији; а задаћа би сабора била настојати, да га по правди и правдици исправи.

Железница, коју влада угарска управо сада гради из Карловца у такозвану своју угарску Ријеку основана је тако, да осим једине Ријеке небуде на корист ниједном граду, ниједној лу-

ди у осталом приморју хрватском. Друге се железнице дијелом неграде, као н. п. осјечко-карловачка, односно новоградско-бродско-митровачка, вараждинско-запредишка, или се по својем правцу граде против интересом и вољи народа, а задаћа би сабора била, за интересе своје земље по могућности заузимати се.

Шуме крајинске, којих највеће благо народа почива сијеку се а задаћа би сабора била побринути се, да превисна ријеч Њ. Велич., по којој поваз из шумах извађен има бити употребљен искључиво у културне сврхе крајине, истином постане и заштићевати, да заступници из цијеле крајине у сабору учествују, да толи у овом питању, коли у свих тичућих се крајине, своје интересе штите.

На заједничком сабору у Пешти ради се већ сада, а радиће се по свој прилици до скоро и у делегацијах аустро-угарских о предметних комуникацијах и јавних наметах, нарочито о зајму, који се има склопити услед дефицита за г. 1872., а ову краљевину заступају тамо људи, који што је у историји парламентарној у свем свијету печувано, већ ево скоро годину данах несамо повјерење народа него и исти формални мандат изгубише, а задаћа би била сабора, као јединога редовитог мандатара ове краљевине, против парламентарној тој самовољи што крепчији просјед уложити.

Напокон у њекојих пређелих наше земље овогодишња неродница захтијева да сабор сходним начином настоји за времена страдајућему пучаству у помоћ притећи.

Изборници и Бирачи!

Толики и такови, што привидно уставни, што отворено абсоутни фактори законотворства, стварајући законе за наш народ, к коме земаљска тобоже аутономна влада која макар јој био на челу и најумнији, родољубивији и најнекористољубивији човек, већ би по том била веома двојбене користи за правне и животне интересе ове земље, што је поменутом нагодом безувјетно подвргнута одлучујућему уливу угарске владе; — све је то велимо, морало наравним начином уродити метежем у праву јавном и у законотворству, десорганизацијом у судству и јавној управи, ослабењем напретка у јавној настави, паднућем материјалнога благостања и аграрних одношајих, скрајњим напокон незадовољством свега народа.

Та и толика зла видећи, након затворена пријашњега сабора, полетисте Ви на превисни позив Њ. Величанства течајем овога лета радостним срцем и одважном вољом на своја биралишта, да онђе изаберете људе својега повјерења, за које сте држали и држите, да ће многоврстна та зла по могућности докунути.

Прије четири године тадашњим пристамах владиним, што употребљивањем недостојних и неизредних, што страховањем јавних чиновниках, што обећивањем умањења пореза и пристотјах и укинућа становитих државних монополах, што напокон обећивањем олакшања војничке службе, пошло је за руком саставити сабор повољан влади; ну пригодном посљедњих изборах, премда су о том веома ријетки пријатељи владе марљиво настојали, њихова су се настојања разбита о одлучној неустрашивој Вашој вољи.

Радостно су купала срца народу видећ, да су овако као магла изчезли сви напори оних, који мисле, да пук тим више вјерује празно обећању, чим је теготије зло, које га мори; радостно су, велимо, купала срца народу мислећ, да ће се мало после обављених изборах, већ 1. прошастог Јунија, како то изворно бјеше одређено по Њ. Величанству, састати толи очекивани сабор.

Али блага ова нада изневјерни жалибоже народ, пошто је тај толико изгледани сабор од 1. Јунија на 3. Јулија, за тим од 3. Јулија на 20. Августа, па ево најпослије, на нечувени у уставном животу начин, дочим јур већи дио саборских члановах на путу у сабор бијаше, од 20. Августа на 16. дојдуге Јануара 1872 одгођен.

Тим начином дакле сабор ове краљевине, премда би се и по јасном слову законах створених у прошлом сабору и по обих начелих уставности имао сазвати и састати сваке године, течајем године 1871. винало неће бити у стању буди рачун прошасте управне године прегледати, буди прорачун за дојдугу годину установити, буди суд свој под посљедњом и садашњом владом изрећи, буди напокон за сва горе изложена многоврстна зла лијека наћи.

Изборници и Бирачи!

Будући краљевина Далмација, Хрватска и Славонија протузаконитим поступком савјетниках круне, свакога онога законитога заступства ли-

шена и свим горе изложеном незгодом извржена, ми вашим повјерењем одликовани, сматрамо за свету своју дужност пред Вами и пред свијетом ево изјавити: да од себе одбијамо и свађујемо одговорност за штетне посљедице из одгоде сабора на оне, који се усудише Њ. Величанству нашем краљу одгоду свијетовати.

У колико би међутим савјетници круне мислили, да ће им одгађајућ или разишутајућ сабор и тим добијајућ времена, ипак најпосле поћи за руком Вас на друге мисли обратити, него ли су оне, које Вас напукаше, да нас својим повјерењем одликујете, то ће до Вас стајати, сваки пут, кад па то позвани будете, кријепко и отворено изјавити: да је народ ове краљевине штујућ свето, како своја, тако и свачија права и ступајућ вазда на стази закона, већ одавна тврдо одлучно под благим окриљем Њ. Величанства нашега краља слободно и самостано живјети и да нема никаквих начинах, никаквих обећавања, која би га могла од светог тога цјела одвратити.

Од наше стране пако примите свечану изјаву, да неима силе, која би нас одвратила од циља, за којим Ви тежите, а надајмо се, да правдољубље круне, у коју поуздањем очи упримо, неће допустити, да се народ троједне краљевине, за толике по Њ. Величанству свечано признаје заслуге на начин толи понижујућим лици и надање својега права и благодатих уставнога живота.

У Загребу, 20. Септембра 1870.

ИЗ НАШИЉЕХ И СТРАНИЉЕХ НОВИНА.

„Народ“ доноси ову захвалност д.р М. Полита-Десанчића браћи Грбљанима у Боки:

„Из бр. 33. „Црногорца“ дознадох да ме ви, браћо, хтедoste изабрати за посланика на далматински сабор. Ви ме још од пређе одликоваште, што ме изабрасте за почастног обштинара, а са намењеним посланством на сабор, ви ми показасте толико почаст да вам се ја доста захвалити не могу. Та почаст ишла је тако далеко, да ме стависте успоред са вашим обштемљубљеним владиком Петрановићем.

Истина, да ми моје околности допуштале неби, да примим икакав мандат саборски, а као држављанин угарски и неби могао бити изабран у другој половини царевине. Ал' и само повјерење од стране оних српских соколова који су тако сјајно осветљали образ Српству у бокешком устанку — надима ми прси с поносом, и ако ради мог чланка о Боки мал' недопаних тамнице мађарске, то ми ваше велико повјерење и одликовање са намењеним посланством, обилно награђује ту прекужену неприлику. Оно што ја писах о Боки, и што заступах пред мађарским судом, то је најмања услуга према великој услузи што јуначка Бока учини Српству, а да сам и тамнице мађарске допанио, то би била најмања жртва, према оним великим жртвама које Бокељи Српству допринеше. За то сматрам важе мени ukazано одликовање, као највећу почаст.

Срдачна вам хвала, браћо, свима редом, а наиме честитим свећеницима: Зену, Радоновићу и Ђукићу, па вашим одличном начелнику Бојковићу, и врстном обштинском тајнику, Данилу Папковићу — који се сви тако ревностно за ме заузеше.

Ја се дичим и поносим, што ми је овим дата прилика, да се могу захвалити оним динама српским, који показаште свету „да Срб још живи, да је јунак!“

„Панчевац“ ово пише о Мађарима у чланку „Мађари у теснацу“:

„Познато је да се с аустријском царевином натезаје, од како се зна за њу. Државнички експерименти држе још само њен грешнички живот.

Такав један жалостан експеримент беше и дуализам, што га Бајст донесе као начело спасење Аустрије после пораза претрпљених од Пруса.

То начело оснива се на господарству Њемаца и Мађара, а робовању осталих народа у Аустрији. По томе оно се могло некое време држати на сили — јер сила му је основа — али за дуго није могло опстати. Славени, а нарочито Чеси, нису се дали дуго притискивати уз зид. Славени су захтевали, да се држава аустријска федеративно устроји и да немачко-мађарско господарство над осталим народима престане. Није толико живаости политичке показао у отпору према постојећем стању као Чеси. Али они ево и одржаше победу. Царским рескриптом од 31. Августа о.г. управљеним чешком сабору, дар изјављује: да радо признаје права ове (чешке)

ке) краљевине и да је спреман ово признавање крунбеном заклетвом обновити.

Овим рескриптом царским инаугурисана је нова мена државоправних одношаја аустријске царевине. Њиме се дуализам из основа обара, почем нов један државоправни члан улази у заједницу старих чланова, који већ постоје, и нових, који ће доћи. Федеративно устројење оне половине царства већ је дакле одпочето. А да ли ће се на оној половини и свршити?

То питање изводи нас на нашу тему.

Због те мене у Цислајтанији нико није у већем страху од Мађара. Немци аустријски, колико се жесте на уступке учинице Чесима, ипак нису нити треба да су у бризи за своју будућност, јер њима, баш да би и пропала царевина, стоје широм отворена врата у „рајх“, где ће их браћа раширеним рукама дочекати.

Али Мађари су у великом теснацу сада. Тек што су се укидањем границе захукали да размакну границе круне св. Стевана до старих међа, тек што су се почели спремати да чине освајања на истоку, који по њиховим рачунима њима у наследство пасти мора, али ето на један пут холујине, која прети не само да им планове поремети, него и да им и рођену кућу разнесе. Они се истина у слаткој нади жуљускају, да промене у Цислајтанији неће удвратити државоправног положаја Угарске, али баш то њихово жуљускавање сувише их издаје, јер показује, да они сами себи неверују кад тако говоре, показује да је њима јако „око срца хладно“.

Мађари су дакле сада у великом теснацу, јер виде да ће државоправне мене у Цислајтанији донети собом такве исте мене и у Угарској, а они томе пишу ради. Нарочито зазиру од троједне краљевине. Ова је краљевина за њих то исто што и Чешка за Цислајтанију. Они мисле, да су укротили троједну краљевину „нагодом“, коју склопише не само српско-хрватским народом у тој краљевини, него са Мађарима и којекавим светским протувама што у њој живе. Али се на брзо показа, да је та њихова „нагода“ виђана на неску. Најновији избори у троједној краљевини предсказују извесну смрт тој нагоди, а с њоме и господарство Мађара над народом српско-хрватским у тој краљевини.

Због тога Мађари терају политику темпоризирања. Ево већ по трећи пут одгодише сабор троједне краљевине чак до 15. Јануара 1872. Они хоће да добију времена, јер — по оној пословици — ко има времена, има и живота. За то време док је сабор одгођен, они хоће да виде, како ће се развити ствари у Цислајтанији, па ако се тамо не узмогне одржати федерализам, него опет Немци дођу до господства, онда ће они тек да навале на Србе и Хрвате. Но ако се федерализам одржи, шта ће онда да буде? а изгледи су у свему такви, да ће се Цислајтанија збиља федералистички преустројити. Тада ће за Мађаре наступити при петак, јер онда ће и троједна краљевина не само хтети него и моћи да дође до таквог државоправног положаја, који ће јој ујемчити подучу државну самосталност и независност, и тада неће више бити троједна краљевина скутоноша Мађарској као што је сада и као што би Мађари хтели да увек буде. Па што је за Мађаре још прве и горе, ток федералистичког развитка државног неће се зауставити на Дрвини и изнад Карпата, него ће да продере и у срце Мађарској. Зар мисле Мађари, да су се Срби одрекли свију права својих на политичну егзистенцију у овој држави? Зар они држе, да је војводина српска за навек сахрањена? Не, они ће се љуто преварити, ако тако држе и мисле! Срби ће се први потрудити, да федерализам пренесу и у Угарску ужу, па да и ту престане господарство једнога народа над другим, а да настане правда за све. За Србима не ће заостати ни Романи; и они ће хтјети, и то с пуним правом, да буду своји господари у оним покрајинама где они живе. А ваљда најпосле и Словаци и Русији не ће хтјети, да до вијека остану подлоге мађарске; галда је и у њима већ развила се свијест о народности и слободи. И тако ће се Угарска разтворити у природне дјелове своје, од којих ће сваки својим животом живјети, а не ће бити привезани за туђ живот. У кратко: Угарска ће се федералистично преустројити.

Да федералистичко устројство Угарске не само није опасно, но да је напротив угодан по опстанак Угарске, то су Мађари више пута и мали прилику да чују, али никада нису хтјели да вјерују. Федерализам је најпоузданија гаранција, да се очува и целина Угарске а у једној и целина свију народа, који у Угарској

живе, докле би мађарски централизам хтјео да прогута све друге народе у Угарској и да их претопи у Мађаре. Као што би федерализам могао спасти Угарску, тако је централизам извјесно убица њој, и Мађари, кад раде на остварењу централизма у Угарској, раде о пропасти своје домовине. Њима су још у почетку г. 1860. савјетовали вође осталих народа, да се окану свезе са Њемцима и да раде на томе да се Угарска федералистички преустроји. Но они тога савјета не хтједоше послушати и тако падоше у погрешку, од које данас већ осјећају опасне посљедице. Њемцима је савез Мађара са свим непотребан, јер они имају у свако доба поузданог прибојешита, ће се могу сигурно заклонити и свакој опасности у очи гледати. Њима је Њемачка и природни и јак савезник. А Мађарима су природни савезници — источни народи којих је пријатељство њима преко нужно, ако желе да постоје на свијету. Но Мађари су то пријатељство аскосмислено проиграли ступивши у савез с Њемцима, мислећи да ће помоћу њиховом моћи покорити и себи подчинити источне народе и тако увећати Мађарску.

План им неспаше за руком, — као што им одавна предсказиваху сви, који су бистро гледали на развитак догађаја код нас. Мађари су данас у великом тјеснацу, јер су остављени себи самима. У Цислајтанији Славени надвладаше Њемце и већ почињу да заводе тамо федерализам. Њемци сад неће да држе с Мађарима и да помоћу њиховом обарају тај федерализам; и право имају јер им он није никако од потребе; они сад отворено раде на томе, да се присаједине Њемачкој. С те стране дакле Мађари су сад сасвим напуштени. Узмите сад још подизање чешке круне (као славенске државе) оснивање федералистичких група по осталој Аустрији растећу моћ опозиције у троједној краљевини и додајте к томе фронт, што га у посљедње вријеме учини српска влада према Мађарској, — па сте добили потпуну слику Мађара у тјеснацу. А одатле се Мађари само на два начина могу извући: или напуштањем свију својих претензија на господарење и измирењем са источним народима или — пропашћу Мађарске.

Нама је равнодушно, којим ће путем Мађари ударити. Њихови искрено пријатељство (кад би га било) није нам на одмет, али није нам баш ни на спасење, као што је њима наше. Ми не вјерујемо, да ће они поћи путем, који води спасењу Угарске, јер у савјетили своје они не виде тога пута. Кад би га видели, они би давно напустили дојавишће своје владање према народима с којима би ваљало да су сложни и погодни. Није далеко вријеме, кад ће и они увидити, да дубока истина лежи у овим ријечима: Спасење и пропаст Угарске зависи од Мађара. Но како раде, они ће то увидити тек онда, кад буду плавали на развалинама Мађарске.

ДОПИСИ.

Из КАДИЛУКА СТОЛАЧКОГ, 15. Септембра. — Доходих да вам јавим неке мале ствари које се догађају у нашем Кадилуку. Није могуће да вам могу сваку доказати, јер би разговор овај дуг био. За то нећу него само један мали дио.

Када је доша у наш Кадилук, Кантар Ефендија, али Емлач Ефендија (земљомјерац), којег је спремио цар да премјери све земље што се у кога наводи и да утентери (у вељу књигу запише) све потанко, гори речени Емлач Ефендија, синко је најпрво на Блато од Разна, да све пренише што је чије у њему.

„Но што учини прије него започе мјерити земље? Спреми књигу по својој запити у Мостар да је преда Дервишу Гребу, да и он дође на лато са свим тим да неима свога ни табана земље на том Блату. Дервиш нешћеде доћи него спреми на мјесто своје свога субашу и Амета Мемедбашића. Оба ова бијаше даубије (противници) Хришћанима, и ова два шта рекоше Емлачу да је чије, то све Емлач утентери. Када виђе Ајан (кмет-Саровића) од Разна да недоказују право субаша Требин и Мемедбашић Емлачу што је чије, него ова двојица доказаше: одавлен је довлен Мујино, довлен је Асаново, довлен је Алаово, довлен је Узино и тако напријед; биће нечу да рекоше ово је Петрово, Иваново и Јоцино. Него што имадоше и ова тројица старине што им је од њихови праћеда остало, то субаша и Мемедбашић доказа Емлачу да је Мемедово и Асаново и Емлач све потентери тако. Тада Емлачу Ајан рече: то није Асаново, нити је Мујино, него је то Петрово

и Антуново, и то се зове њихово одамна, јер им је од праћедова остало; Емлач на то одговори Ајану: Мучи, зашто ако буден тако говорити, метнућу те у апс, и да си отоглен одамотиша. Када чуше субаша Требин и Мемедбашић од Емлача таки одговор, тада и они рекоше Ајану: Ајде куда оћеш чинити даву па нећеш нами ништа учинити, зашто док ми имамо дуката ваља да Емлач пише онако како ми оћемо, а ви даву чипите таман до цара; а знадете ли да и цар за жутане ради, и нијесу му мрске; плачите гди гођ очете, свуда су милији и дражи наши дукати, него су ваше сузе, и правду ћемо вам добити зашто златимо длане; пак што је нами стало што је двајест поролица, 160 кућа сада остало без ништа по писму нашем што смо сада учинили, и од назад једанајест година до данас што градим. Када је то све Ајан разумио, тада оде да иде својој кући, за да јошт правду доказујућ не буде убијен. Када се је Ајан упутио да кући иде рекоше му на испратњи: ајде и знај добро да ћемо од вас онако учинити, и проћерати вас у земљу Њемачку, како смо проћерали Пера Боchoју с Мошевића из овога Кадилука а све смо његово уграбили. Ну послушај јошт Ајане ми изћерасмо Влаховићане који су од цара ферман имали; тако исто Церовљане, Шутале, Рашјане све који су имали своје земље од старина; ево видиш Ајане да смо све њима отели, а с помоћу жути дуката; знај јошт и то што Мурат Беговић из Вашића урадише? све претискоше а њихоме не дадоше, а све ово с помоћу жутана. Јеси ли видио Ајане што један чобан из Расна уради? оде и питао је да му се даде земље како је цар по кануну наредно. Рекоше му: да пеће запамтити да ће му се по кануну дати, зашто му је име Филип, а није Мујо, пити да ће се дочекати да ће се по кануну царскоме у Херцеговини судити, него од трбува; ако је Турчин море имати земље колико оће а други нека гледају у ољуштене длане што их је радећ ољуштио, пак ће тада Турци уживати.

Све одозгор што се зби, све је истинито, како је ли истина да Бога имаде.

Читао сам у новинама онај допис ког сам вам био писао; надам се да ћу скоро опет у новинам читати ово моје данашње говорење.

НЕВЕСИЊЕ, 19. Септ. — Ни најљућа звијер не чини са својим пљеном, што Турчин ради са јаднијем Хришћанином, кад му падне шака. Ево ћу вам испричати, шта се овјех дана догодило код нас на судите сами.

Има амо у нас један Србин, хајдук по имену Лука Бућале, родом баш из Невесиња. Хајдукујући није он никада чинио злочинства велика а ни близу онакво, какво Турци над њим извршише. Но ипак Турци га ухвате и уапсе, али цар му опрости и помиљује га.

Дошавши исти Лука у Невесиње пође у Борач код Фоче, да скупа неку вересију. Турски пандури, који су били у Морине на царску стражу виде га же сам оде, па пођу за њим, ухвате га и одведу у гору. У то пође туда једна Српкиња, Митрана, и види пандуре, же Лука објесише о једну јелу за коноп, и же за тијем пожевица кидаху од њега комаде меса, мучећи га најжешће и же бацаху месо његово у једну јаму. Кад то виде жена ова се сакрије од страха и дође у Невесиње и каже за Лукину смрт његовој фамилији. Фамилија се потужи меџлис невесинском за његову смрт, а Меџлис одговори, да су га Срби изгубили, а када су напољебеду видели, да ће се дознати, да су га пандури убили на онако ужасни начин, прекину истрагу и тако се покрије ова ужасна смрт.

Није ли ово ужасно? Турцима није доста да убију Хришћанина, кога им је воља и кад год хоће, него наслађују мучењем беднијех жртава своју зверску неситост. Било би сувише, да се ово и ријетко догађа а камо ли што се такви догађаји понављају сваки дан на све стране же гођ турска сила допире. Па хајде што су Турци дивља зверад, али бар судови њихови да су колико толико човјечнији, па да се даде правда онијема, који од турскога зулума пострадају. Али ни тога нема. Шта више, ако који и избјегне здраво турски нож, а он пострада послје код меџлиса, кад дође, да се тузи. Баце га у тамницу, муче га, глобе га и шта не раде за то што се усудио да тузи кривца Турчина. Има толико случајева, же се баш на оне обори сва она кривица, због које су дошли, да се тује на Турке и извуку ону фуру, коју по правди ни прави кривац неби требао да добије. Али да нијесу такви судови, зар би и било овјех повора и страшнијех зулума, који се чине? Овако Турци знају, да им неће ништа бити, шта више да им се

сваки зулум над Хришћанином уписује у заслугу, па раде што год хоће.

Нема нама лека ни помоћи догод смо у азијатским канцарама, али кад ћемо се избавити из њих?!

Из ЗЕЛЕНЕ ГАБЕЛЕ, 9. Септембра. — Пођоше ту скоро два Србина из овога мјеста у кадилуку гатачком, да ћерају тајин и дођоше у Војницу у Ханџије Дмитра Влаховића. Ту у хану хтједоше да преноће и са коњима да одпочину на наравно свој харач поштено да плате. Но нагнаше се неки Турци и недадоше им у хану их исбјерају пред хан, те тако морадоше са коњима пред ханом преноћети. Но ни по јада, да је то све, јер ови јадници нити су тражили у хану меке душеке, нити су научили на њих у својим жалоснијем домовима, него се хтједоше само ради своје сигурности склонити у хан, јер знадоше, да им је живот увијек о коњу од неспретнијех Турака.

Кад бјеше ноћ већ превалила, исти Турци у хану, који су били већ смислили да убију владе због чега су их и исбјерали из хана, изиђу на поље и паћу их ће спавају и обојицу ножем испод грла на мртво закољу, и онет се врате у хан и легну. У јутро изиђе ханџија Дмитар и паће их мртве и одмах закука, а Турци скоче и запитају га шта је, као да они и не знају. Одмах се испуни много народа око њих. Турци похватају и повежу неколико Срба и исте убице поведу их у Невесиње и ту их предаду меџлису.

Но брзо се докаже да су оне јаднице они исти Турци покљали и меџлис одмах пусти поапшевене Србе, али мјесто њих не уапси оне Турке, него и њих пусти, да се врате кући. Меџлис није даље ни истраживао то убијство нити га мисли истраживати.

Из ФОЧЕ, 13. Септ. — Имам да вам јавим о једном врло грозном и жалосном догађају који учинише Турци, наши вјечити зулумџари.

Тано Тодовић, трговац из Фоче отишао је из крај меџлиса трговине ради по Херцеговину и понио је био 12,000 гроша, па враћајући се из трговине на Дрину ријеку, која је код Фоче, царски ђемџија код моста, Ибрахим Фератовић, не даде му се превести и поврати га натраг. И Тано мораде крај ријеке даље. Сјутри дан Тодовића нема. Меџлис фочански изнађе му, да је полудео и да га због тога нема, а Срби поћи да потраже и паћу га у вече при крају Дрине мртва пола у води а пола на суво и паћу му о грло у један тоболац 50 цекина цес. Ово грло био је сав модар, а на ушима крв изашла. И Срби позову турскога Хеџима, да види тјело, али меџлис не даде Хеџиму да дође и да извиди мртвога Тана. Послије се показало да су га удавили Турци фочани и бацили у ријеку. Срби нијесу хтјели да ствар тако прође и тражили су, да се убице изнађу. Ја ћу ви јавити што буде даље, али најпријед знадите, да неће бити ништа, па баш ако се убице и ухвате, пуштиће их меџлис одмах. То је турска правда, која допушта Турцима да чине свако зло, а ми морамо да трпимо без помоћи, суда и заштите.

ОДЕСА 9. Септембра. — Јучерања је светковина Црној Гори морала радостним догађајем бити: и ја мислим да давним давно она није таквог весеља дочекала. Јаки је Бог вагда весело као што она срце весели сваком поштењем Славенину којему је она сјајном звијездом на оном небу у којему он своје очи упире!

Братска љубав није допуштала одешњим Славенима да они пропуште овако ријетки случај, без да и они не учествују у општем весељу своје миле браће Црногораца, зато се сабраше у дворани „Сјеверне Гостинице“, на сјајном обједу, и од 4 саката по подне, готово чак до поноћи проведоше ови заиста прерадостни дан.

Вријеме је пролећело незамјетно, као што бива у веселом друштву, међу здравницама, пјесмама, и шали довршеним нашим народним колом, без војега и нема весеља. — Г. Голубцов најпрви је поздрављив Н. В. Императору Александру, узданици страдајућег славенства; за њим привати Г. Стеван Вучетић и поздрављив обштељубом Књазу слободне Горе Црне; после дође ред на г. Драга Поповића. Он прву чашу поднесе за здравље многуважене и веселе мајке новорођеног Нашљедника Св. кнегиње Милеве. Другу пак за здравље Нашљедника, узрока радосног овог састанка, и овде ти он би неуморним, после поздрављив свијем у опште јунацима Црне Горе, који, он рече, живе, трпе и умиру за слободу, огледало цијелом славенству. После

живих, у његовом жарком родољубљу, није могао да не поздрављив спомену неумрог В. Војводе Мирка, ах! жали Боже прерано уграбљеног нам немилом нашом судбином. Да су се све ове здравнице пратиле јединодушним и громким ура, то и не треба да кажем. Кад се је поздрављив Свијетлим Родитељима и Њиховом милом Нашљеднику, одма се је написала и од правила следећа депеша: „Његовој Сјетлости Књазу Николи I. на Цетиње. Славени живећи у Одеси, желећи бити удвојичица ријетке светковине која се данас на Цетиње слави, при обједу сакупљени напијају здравицу Књазу, Књагињи и позорођеном Нашљеднику слободне Црне Горе и Брда.“ Подписани: Голубцов, Поповић, Богачић, Трипковић, Сунчић, Милановић Магуд. —

А при том би рјешено написати адресу Свијетлом Књазу, у којој ће се обширно изразити сва чувства која би дуго било у депеша помјестити, са подписом свијех онијех који су присуствовали на обједу.

Дивота је била гледат, весеље и довољство које се сваком на особ, и свијем уједино на лицу виђело, и овако весели састанак и радостни повод кога је изазвао остануће вјечно урезан у срцу свијех присуствованих.

Кромје овог мало новости. — 24. прошлог Августа Н. В. Императрица Марија, са својом невјестом В. Књагињом Цесаревном, и кћерком В. књагињом Маријом и млађим синовима В. књажевима Сергијом и Павлом, прошли су кроз наш град пут Јелте у Криму, обичновено љетње пребивање Н. Величанства. —

Н. В. цар Александар, с В. Књазом цесаровићем Владимиром, чрес југовосточну Русију отпустили су се у Тифлису на Кавказ и чекају се обратно у Јалти 28. Септембра. — В. Књаз Константин Николајевич, Генерал-адмирал цијелог флота, овдје се дана чека с Каспског мора, и отићи ће кругом Црног мора да прегледа, почињући од Николајева све пристане црноморске. В. Књагиња цесаревна отправља се овдје дана у поодне своме брату краљу Грчком у Атини од куда ће отићи у Крф да се сусретне са својом Мајком која се чека из Даније.

Они горостасни топови о којима сам вам Априла мјесеца јавио да су овде присијали, опрв су јучер почели их прављати на Керченску Павловску батерију, и најпријед се у море пуштали баш у они мах, кад се поднесе здравница Црногорском Нашљеднику. Доста примјетно собитије.

Сад о једној не важној маленкости, и то зато што се тиче једног бокеља у Црну Гору познатог. По закону рускоме, недопуштаје се ниједном странцу заповједат брод под руским барјаком што неби он у руском поданству поступио. То је закон постојећи код свијех европских држава. По том узроку сви наши славени заискаше дозвољење на емиграцију из Аустрије и топрв сада после 8 мјесеца добише разрешење од аустријског поданства; али колико сам узнао из достовјерног извора, прем да су прошле свијех једног садржаја биле, будући једним и истим пером писате, то ништа мање одговор је различан и то само за капетана Милиновића, чиними се, из Пераста и као што чујем то је они који је заповједао некадашњу Јахту, кнеза Николе; његов одговор је велим друкчији од осталијех и са свијем законичан, јер у четири ријечи му јављају да „он, његова кћерка Евгенија, и син Ђорђе разрешени су од аустријског поданства.“ Он је као сви остали искао емиграцију само за себе пак њега гоне, са свом ђецом, а други који су искали што и он и који такођер имају ђеце, добили су одговор сасвим ласкави а за њихову ђecu и не спомињу.

Милиновић сада није овде, он је на пароброду Р. О. „Импер. Александр II.“ који је отпутовао у Криму да привате В. Књагињу цесаревну да је одведе у Грчку и онет обратно доведу. — Што ће он рећи кад види садржај одговора на његово прошчење ја не могу знати, али да сам у тјесњем одношима с њиме ја би га свјетовао да и он учини као они циганин кад су га будили и казали му да му је жена умрла, а он се је преврнуо на други бок говорећи „чулна плача сјутра кад се пробудим.“ —

С ДОЊЕГ ДУНАВА, 16. Септембра. Ванредни појава нема у овим крајевима. У мом пошљедњем допису говорих вам о нашој браћи Бугарима и њихову раду. Дадас Вам могу оно исто повторити и више ништа. Само могу вам

и то придодати, да ће брат Каравелов опет своју „Свободу“ издавати, и као што чујем, он се већ из Биограду у Букарешт преселио. Чујем да ће неко бугарско друштво (?) нову печатњу установити. О томе говорићу вам други пут, а сад ћу вам о Ромуњима проговорити. О њихову стању, да вам рачун дам. Нит се зна ко пије ни ко плаћа. О одлазку кнеза Карла још се непрестано говори, а да се псује и грди, то није од потребе да знате. Бившег кнеза Кузу на ког су прије псовали, сад га опет у звијезде кују, и на сва уста његов повратак пророкују. Један јамки лист ту скоро говораше: На престоје светлог господара кнеза Кузе сједи нам пруски кадет, треба да љубре оћерамо и т. д. Куза има и противника. Он је био с душом и жељем приврженик Француске, а к тому противник Русије. Као што говорим, он за сада и околу Русије облијеће, да га и ова подупире, ако би случајно ред доша, да га народ опет изабере, и ако донста кнез Карло отиде. Русија као да се ни најмање у унутрашње ромуњске ствари не мијеша и као да јој је све једно, владао у Румуније Петар или Павло, она, гледа свога посла, а Румуни нека тумарају као и до сад, само толико стоје, да ако у Румунији до кризе дође, то ће Русија на реду бити, да ред постави, а том ће грикомом своје старе границе обновити, т. ј. комад Бесарабије присвојити, што су јој контрагенти париског мира отели, и Румунији присојединили.

Кнез се јошт у Букарешт повратио није, он још борави у манастиру Синају. Што тамо чека не зна се, као држи за совјетно блате аустријске границе боравити. Он чека да се питање гвоздена пута ријеш, и онда ће путовати, јер као што се говори, то су он и његов отац највећи учесници у путу, и највише артија у рукама имају. Турци жестоко за Али нашој жалем, и боје се да ће његовом смрти Турској голем ударац задан бити.

Јавићу вам се онет.

ЦЕТИЊЕ, 1. Септ. — У прошлу суботу прослављен је овђе свсчано дан рођења Н. Св. кнеза Николе I. У 9 ура била је служба божја, а по томе благодарење, при чему је чинодјејствовао преосвештени митрополит г. Иларион са мјеснијем свештенством. Пред црквом су били намјештени топови и пуцали су по свршетку благодарења. Из цркве ишло се у двор, где је Њезина Свијетлост кнегиња Милена примала честитања, јер се Н. Св. кнез Никола I. налазио у Брдина. У вече је била сва варош освјетљена.

— 31. Септ. — У понеђеоник, 27. о. м. вратила се Н. Св. кнез Никола из Брда са својом цијелом пратињом. За вријеме свога бављења у Брдина ишла је Н. Свијетлост у лов у Војник, и, као што дознајемо, лов је био обилан: убијен је један међед, једна дивокоса и три вука.

— 31. Септ. — Почетком прошле неђеље започета су предавања у свијема цетињским школама: у основној школи, у женском ништитуту и у Богословији. Ове године отворен је у Богословији и трећи разред, због чега је набављен још један професор, наиме г. Војо Новаковић.

— 31. Септ. — Имамо да приближио још једну лијепу ствар из свечанијех дана приликом крштења нашљедника црногорског. На сами Госпођин-дан послје службе и када се ишло из двора кнежевскога са честитања, бјеше пред двором мноштво народа. Наједан пут се весели жагор утиша и само се један глас чу. То је био кнез из дичнога Сентомаша (у Војводини) г. Дунђерски, који је неколико ријечи захвалности и братскога поздрава од стране Војвођана изговорио бокешком јунаку старини кнезу Милану Радојичићу, и за тијем му предао у једној пкатули два лијепна револвера, које му послаше честити Сентомашани на дар за јунаштво његово у пошљеднем устанку. Са држећим рукама прими кнез Милан Радојичић тај братски дар и од силнога радосног узбуђења једва је могао изговорити неколико захвалнијех ријечи. Евала честитим Србобранцима који се тако сјећају својих народних јунака!

— 30. Септ. — Ове неђеље приспео је на Цетиње г. Петар Суботић, аустријски поштански чиновник у Сплету. Он је одређен, да уред црногорску пошту и све што је потребно везу са аустријском. Овдје дана одпочеће своју радњу и тако се можемо надати да ће за кратко вријеме отпочети и црногорска пошта радити.